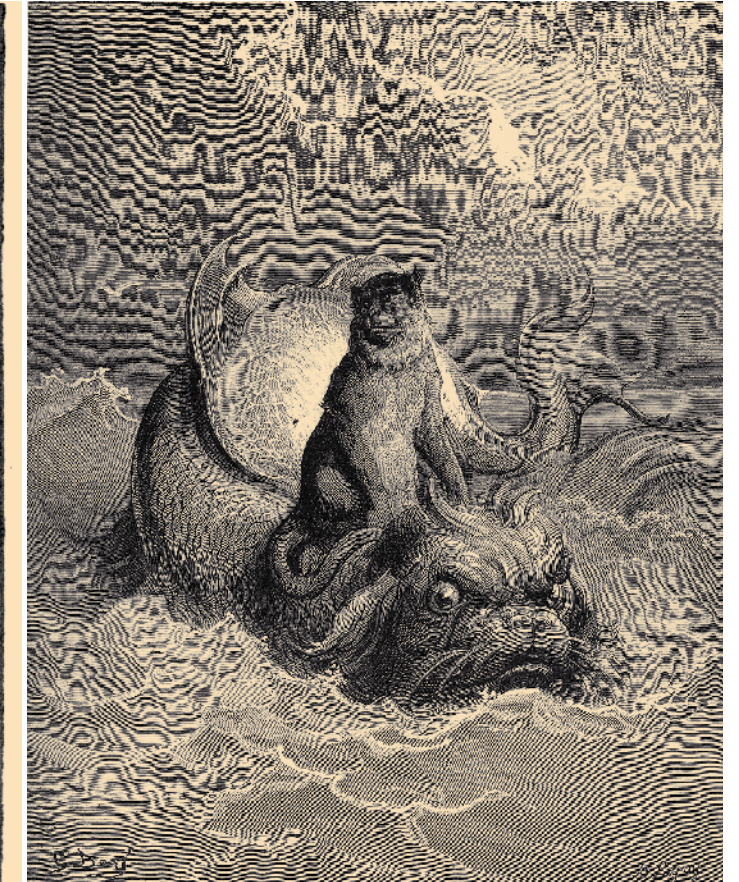
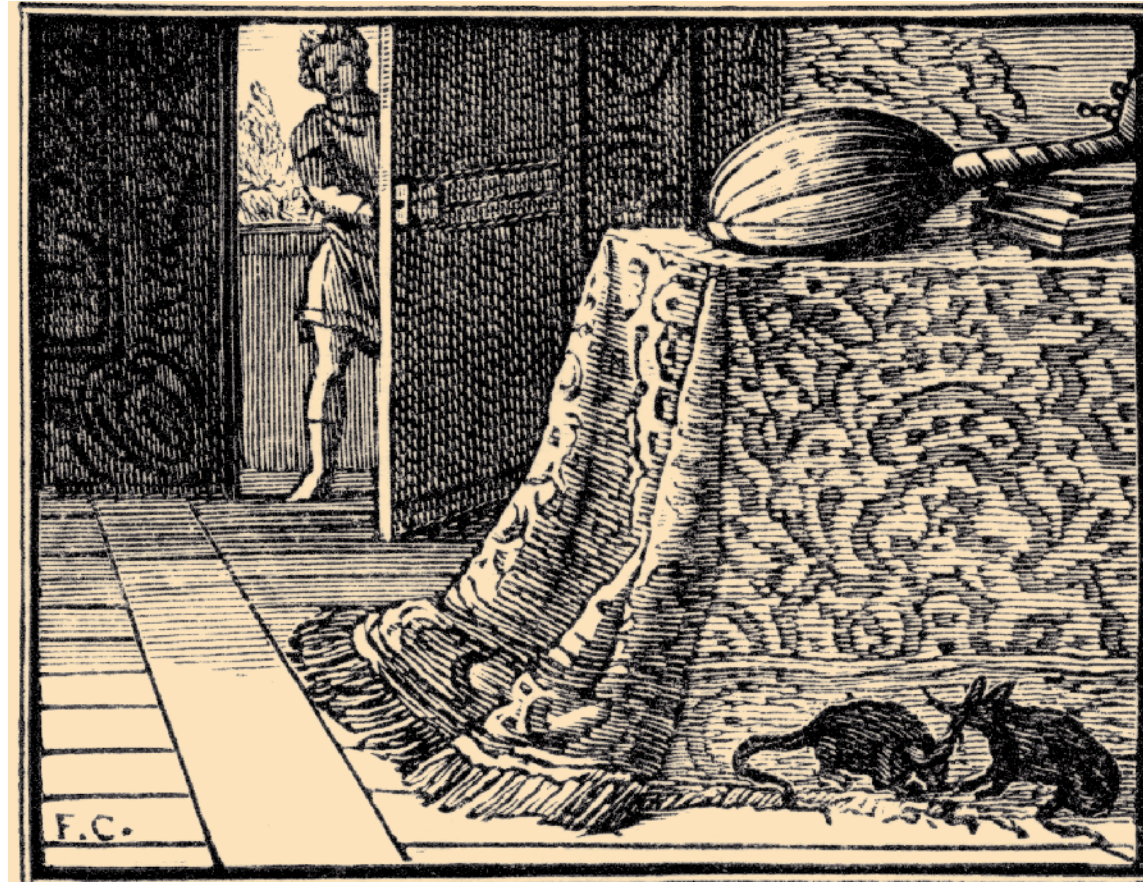

DE FABELS VAN LA FONTAINE? NOG ALTIJD ACTUEEL!

Zeventiende-eeuwse dierenverhalen in de klas van de eenentwintigste eeuw

Dat de fabels van Jean de La Fontaine nog steeds actueel én bruikbaar in de klas zijn, bewijst Marjolein van Tooren, universitair docent Moderne Franse Letterkunde aan de VU, met een korte lessenserie over deze dierenverhalen.

(links) Illustratie van François Chauveau bij de fabel 'Le Rat de ville et le Rat des champs' van Jean de La Fontaine; (rechts) illustratie van Gustave Doré bij de fabel 'Le Singe et le Dauphin' van Jean de La Fontaine

MARJOLEIN VAN TOOREN

Leerlingen zullen bij de fabels van La Fontaine vermoedelijk denken aan oubollige verhaaltjes uit een stoffig verleden. Maar niets is minder waar: ze dragen de sporen van spannende intriges onder Lodewijk XIV, hekelen tijdloze menselijke hebbelijkheden, inspireerden beroemde illustratoren, worden nog steeds in cartoons en reclames gebruikt en zijn de bron van bekende en minder bekende spreekwoorden. Stof genoeg dus voor een korte lessenserie, waarvoor dit artikel een aantal suggesties doet.

Het ligt voor de hand te beginnen met de vraag wat een fabel is en de leerlingen een definitie en voorbeelden van het genre te laten zoeken – leuk naslagwerk daarvoor is de *Volkverhalen Almanak* (<www.beleven.org/verhalen>). Een andere mogelijkheid is om hedendaagse, meer 'volwassen' dierenverhalen als uitgangspunt te nemen. Geschikte voorbeelden zijn de bundels van Toon

Tellegen, waarin dieren zich allerlei filosofische vragen stellen, en het recente *Squirrel seeks chipmunk* (Eekhrn zkt eekhrn) van David Sedaris, waarin het alledaagse leven kritisch wordt bekeken. In een van de verhalen interviewt een papegaai een Vietnamees hangbuikzwijn dat museumdirecteur geworden is. De papegaai gaat er meteen van uit dat de etnische achtergrond van het zwijn invloed zal hebben op het tentoonstellingsprogramma en illustreert met haar vragen de effecten van clichés en vooroordelen.

Deze introductie moet toewerken naar de constatering dat fabels en dierenverhalen geraffineerd geconstrueerd zijn: door menselijke eigenschappen toe te kennen aan dieren amuseren de schrijvers hun publiek dat ondertussen ongemerkt – het verhaal gaat immers over dieren, niet over hen – een wijze les geserveerd krijgt. Vervolgens kan de vraag aan de orde komen waarom La Fontaine fabels uit de klassieke oudheid nieuw leven inblies.

Achtergrond

Jean de La Fontaine (1621–1695) schreef zijn fabels in de context van concurrentie en intriges aan het hof van Lodewijk XIV. De legende wil dat de Zonnekoning, door zijn minister van Financiën Nicolas Fouquet uitgenodigd op diens kasteel Vaux-le-Vicomte, jaloers constateerde dat dit veel mooier was dan zijn eigen Versailles en Fouquet prompt liet arresteren. In werkelijkheid broeide het al langer (Kossek, 1993; Fumaroli, 1997; Lepape, 2003).

Onder Lodewijk XIII had diens raadgever kardinaal Richelieu de fundamenten gelegd voor het absolutisme; zijn opvolger kardinaal Mazarin zet dit beleid voort en breekt het verzet van de adel. Als Lodewijk XIII in 1643 sterft, is de kroonprins pas vijf jaar en zal Mazarin, met regentes-moeder Anna van Oostenrijk, de macht uitoefenen en de latere Zonnekoning inwijden in de politiek. Mazarin overlijdt in 1661 en dan stapt Lodewijk XIV uit zijn schaduw: het absolutisme is een feit en de

vorst begint zijn persoonlijk koningschap. Hij benoemt Fouquet tot minister van Financiën en Jean-Baptiste Colbert tot diens controleur. Beiden zijn afkomstig uit de kring rond Mazarin, maar Colbert was diens favoriet en vertrouweling. Met de dubbelbenoeming is de kiem tot tweespalt dus gelegd.

Fouquet is een ontwikkeld mens die Vaux-le-Vicomte – al sinds 1641 zijn eigendom – laat restaureren en verfraaien door kunstenaars die ook in Versailles voor de koning werken, zoals tuinarchitect Le Nôtre en de schilders Le Brun en Poussin. Hij weet een grote groep schrijvers, kunstenaars, filosofen en wetenschappers om zich heen te verzamelen, onder wie La Fontaine, en toont zich voor hen een ware mecenas. Bovendien ontvangt hij kritische denkers die in Versailles niet welkom zijn. Colbert daarentegen heeft weinig culturele bagage, maar als vertrouweling van de koning heeft hij de mogelijkheid zijn strenge economische beleid door te voeren,

Als de leerlingen een aantal fabels gelezen hebben, gaan ze kijken hoe deze door de eeuwen heen illustratoren hebben geïnspireerd: welke gebeurtenis kiest een kunstenaar?

over de rug van de arme boeren en met grote financiële debacles als gevolg.

Uiteindelijk zal Colbert, gedreven door jaloezie, zijn positie misbruiken om zich van zijn rivaal te ontdoen: Foucquet wordt gearresteerd op beschuldiging van majesteitsschennis en – deels terecht – financiële malversaties. Hij zal in 1679 in gevangenschap sterven. La Fontaine is het voor hem blijven opnemen. In 1662, als Foucquet tot de galg veroordeeld dreigt te worden, wendt hij zich rechtstreeks tot de koning om hem te vragen het leven van zijn vriend te sparen. Het resultaat is dat hij zelf naar Limoges wordt verbannen. Maar ook daar zwijgt hij niet, alleen zal hij zijn kritiek voortaan verpakken in schijnbaar onschuldige dierenverhaaltjes die hij ontleent aan Aesopus en Phaedrus.

Wellicht stellen de leerlingen de vraag of de koning de publicatie van de fabels niet had kunnen verbieden, wat een mooie aanleiding is hen te wijzen op de paradox van censuur: de koning verbiedt dierenverhaaltjes? Interessant! Wat staat daar dan wel niet in? Misschien kennen ze ook recente voorbeelden. Het eigenbelang en de machtswellust die het conflict rond Foucquet kenmerken, bieden eveneens de mogelijkheid tot actualisering, want fabels die daarover gaan, hebben hoogstwaarschijnlijk niets aan actualiteit ingeboet. Vraag de leerlingen of ze in de huidige politiek vergelijkbare conflicten zien, zodat ze bij lezing van de fabels kunnen oordelen of deze daarop inderdaad nog van toepassing zijn.

De gebeurtenissen aan het hof kunnen meer of minder uitvoerig door de docent verteld worden. De sites van Vaux-le-Vicomte en Versailles (<www.vaux-le-vicomte.com> en <<http://chateaus Versailles.fr>>) bieden hiervoor ruim voldoende achtergrondinformatie en illustratiemateriaal evenals – in de sectie ‘enseignants’ – aanvullende lessuggesties.

Leesopdrachten

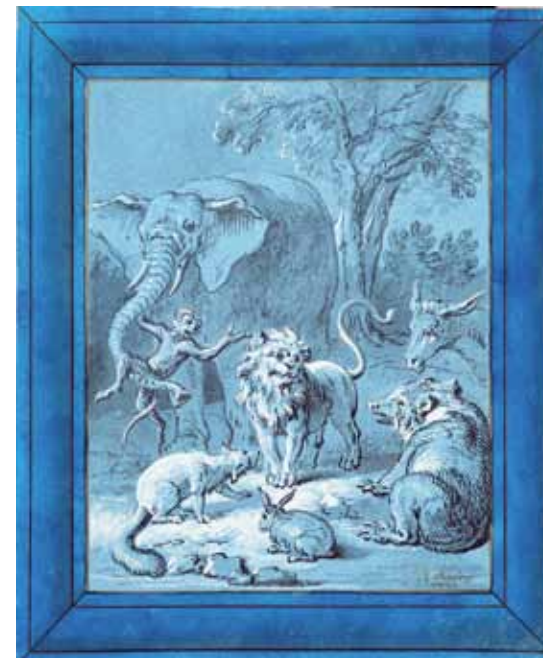
Na deze inleiding gaan de leerlingen fabels lezen. Verschillende verwerkingsopdrachten zijn daarbij mogelijk. Allereerst een vergelijking met de oorspronkelijke teksten van Aesopus en Phaedrus (te vinden in de editie van Livre de Poche, La Pochothèque). De leerlingen zullen ontdekken dat La Fontaine er kleine toneelstukjes van

heeft gemaakt, waardoor zijn versie veel levendiger is. Vervolgens kunnen ze kijken naar de moraal: welke menselijke eigenschap wordt er aan de kaak gesteld? Welke wijze les zit er in de fabel? En lukt het hun te ontdekken wie of wat het verborgen doelwit van La Fontaine was? Dat laatste is niet altijd gemakkelijk. ‘L’Ane et le Petit Chien’ gaat duidelijk over vleierende hovelingen, maar om ‘Phébus et Borée’ te snappen, moet je weten dat de bijnaam van Colbert *le Nord* was – Noordenwind, een toespeeling op zijn kille karakter en stormachtige driftaanvallen – en dat de verwoeste huizen en vergane schepen verwijzen naar de rampzalige gevolgen van het colbertisme voor het gewone volk en de schipbreuken die Colberts ‘Compagnie des Indes’ troffen. Boreas’ tegenstander Phébus – de stralende – is dan ook niet de Zonnekoning, wat je geneigd bent te denken, maar Foucquet! En alleen wie weet dat Colbert een *couleuvre* (veldslang) in zijn familiewapen had, begrijpt wie de boosdoener is in ‘Le Villageois et le Serpent’: La Fontaine gebruikt immers heel subtiel de soortnaam *serpent*. Het is niet erg als de leerlingen niet alle verwijzingen ontdekken – des te duidelijker wordt het dat La Fontaine zich richtte tot de goede verstaanders. De docent kan alle toespeelingen vinden in Jasinski (1966).

Illustraties

Als de leerlingen een aantal fabels gelezen hebben, gaan ze kijken hoe deze door de eeuwen heen illustratoren hebben geïnspireerd: welke gebeurtenis kiest een kunstenaar? Hoe zie je zijn persoonlijke interpretatie van de fabel in de afbeelding terug? Op <www.lafontaine.net>, <www.la-fontaine-ch-thierry.net> en <www.creighton.edu/aesop/index.php> is een overvloed aan materiaal te vinden; ik noem hier kort de bekendste illustratoren.

François Chauveau (1613–1676) voorzag de eerste editie van de fabels van vignetten, kleine illustraties die naast de titel geplaatst werden om de aandacht van de lezer te trekken, uiteraard zonder het hele verhaal prijs te geven. Jean-Baptiste Oudry (1686–1755) behoort tot de rococo en zijn illustraties hebben vooral een decoratieve functie; de inhoud van de verhaal vind je er haast niet meer in terug. Grandville (1803–1847) gebruikt de fabels voor politiek commentaar en geeft de door La Fontaine beschreven hebbelikheden humoristisch weer,

Illustratie van Jean-Baptiste Oudry bij de fabel ‘Lion s'en allant en guerre’ van Jean de La Fontaine

Illustratie van Grandville bij de fabel ‘Les Grenouilles qui demandent un roi’ van Jean de La Fontaine

terwijl de romanicus Gustave Doré (1832–1883) de nadruk legt op sociaal-maatschappelijke verhoudingen. Vaak zet hij het verhaal over naar de mensenwereld en neemt het daarbij op voor de underdog.

Waarschijnlijk zullen de geestige illustraties van Grandville de leerlingen het meest aanspreken, wat goed uitkomt, want zij bieden vaak mooie aanknopingspunten om een stukje geschiedenis van Frankrijk aan de orde te stellen. Zo maakt hij van ‘Les Grenouilles qui demandent un roi’ een commentaar op de restauratie, het tijdvak tussen de val van Napoleon in 1814 en de Julierevolutie van 1830. Zoals de naam aangeeft, was dit een periode van herstel van de monarchie. Bij Grandville (zie illustratie) draagt de kraanvogel (koning) een hermelijnen mantel en een lauwerkrans, kikkers met palmbladeren (geestelijken) en met capes (edelen) verwelkomen hem. De kraanvogel vertrapt het gewone volk terwijl op de voorgrond een vluchtende kikker ons recht in de ogen kijkt; met zijn Frygische muts vertegenwoordigt hij de idealen van 1789 die in het gedrang komen. Deze muts, die we kennen van de afbeeldingen van ‘Marianne’, werd namelijk gedragen door de jakobijnen, belangrijke voorvechters van de Revolutie.

Reclames en cartoons

La Fontaine is op de Franse scholen nog altijd verplichte kost en er bestaan dan ook talloze wandplaten en voorleesboekjes van de fabels. Hoezeer de dierenverhaaltjes deel uitmaken van het Franse cultuurgedoe, blijkt uit de toespeelingen in onder andere reclames en (politieke) cartoons. Wie aandacht wil besteden aan dit *Nachleben* van de fabels vindt ter introductie op bovengenoemde

site van Creighton een grappig (Engelstalig) videofilmje. De leerlingen kunnen vervolgens zelf op Google Afbeeldingen gaan zoeken.

Niet alle fabels worden even intensief gebruikt, maar succes is verzekerd met ‘La Cigale et la Fourmi’ (sociaal-politieke interpretaties), ‘Le Loup et l’Agneau’ (machtsmisbruik, maar ook wraak van het lammetje), ‘La Grenouille qui veut se faire aussi grosse que le Bœuf’ (grootheidswaan en reclame voor een middel tegen opgeblazen gevoel) en ‘Le Lièvre et la Tortue’ (veilig verkeersgedrag).

Spreekwoorden

Een goede afsluiting zijn de fabels waarin een spreekwoord verborgen zit dat zowel in het Frans als in het Nederlands ingang heeft gevonden. Enkele voorbeelden: ‘La Génisse, la Chèvre et la Brebis en société avec le Lion’ (zich het leeuwendeel toe-eigenen), ‘Conseil tenu par les rats’ (de kat de bel aanbinden), ‘Le Renard et les Raisins’ (de druiven zijn zuur), ‘Le Geai paré des plumes du paon’ (met geleende veren pronken), ‘La Poule aux œufs d’or’ (de kip met de gouden eieren slachten) en ‘Le Singe et le Chat’ (de kastanjes uit het vuur halen). Mooier ‘bewijs’ van het voortleven van de fabels is er niet! ■

LITERATUUR

Fumaroli, M. (1997). *Le poète et le roi: Jean de La Fontaine et son siècle*. Parijs: Editions de Fallois.

Jasinski, R. (1966). *La Fontaine et le premier recueil des fables*. Parijs: Nizet.
Kossek, M. (1993). *Aan het hof van Lodewijk XIV*. Haarlem: Schuyt & Co.
Lepape, P. (2003). 1661: L’arrestation de Foucquet. In P. Lepape, *Le pays de la littérature: Des serments de Strassbourg à l’enterrement de Sartre*. Parijs: Editions du Seuil, Coll. Points Essais.